BOSHQARUV JARAYONING MAZMUN MOHIYATI

Botirov Shonazar Askar o'g'li
Maktab menejmenti o'qituvchisi
Abdurahmonova Karima Akbarbek qizi
Maktab menejmenti 2 kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshqaruv jarayonida yuzaga keladigan rahbar va xodim o`rtasidagi munosabatlar, rahbarning ish uslublari va rahbar qobiliyatlari qanday bo`lishi yoritiladi.

Kalit so'zlar: boshqaruv, yetakchi, boshqaruv uslublari, boshqaruv jarayoni, muloqot, rahbar, xodimlarning adaptatsiyasini

Oxirgi yillarida inson omiliga e`tiborning ortib borishi munosabati bilan boshqaruv psixologiyasi psixologiyaning shunday tarmog`iki, u boshqaruv faoliyati bilan bog`liq muammolarni, rahbar va xodimlar o`rtasidagi munosabatlarni samarali tashkil etish va faoliyatini amalga oshirishning psixologik mexanizmlarini o`raganadi.

Franua Fennelon "Jamiyatdagi boshqaruv har doim ma`lum miqdordagi odamlarning o`zaro ta`sirini o`z ichiga oladi. Kichik uyushgan yoki katta ijtimoiy guruh ta`limi-bu hayotning cheksiz ko`p sonli omillar ta`sir qiladigan ish jarayonining mayda detallaridan boshlab, insoniy munosabatlarning eng murakkab interviyu bilan tugaydigan bir olam turi. Yetakchi bo`lish *"Xudo bo`lish"* demakdir. U bu koinotning hayotini boshqaradi, tashkillashtiradi, nazorat qiladi va psixologiya inson hayotining kosmik qonunlaridan biri sifatida qutqarishga keladi" deb ta`kidlaydi.

Boshqaruv jarayonida boshqaruv faoliyatini amalga oshiruvchi shaxs bu- rahbar hisoblanadi. Boshqaruv jarayonini samarali olib borish uchun rahbar boshqaruv uslubiga murojaat qiladi. Boshqaruv uslubini farqlashdagi an`anaviy yondashuvlardan biri Kurt Levin tomonidan kiritilgan tipalogiyasiga asoslanib, bunda rahbarlikning

avtoritar, demokratik va liberal uslublari farqlanadi.

Ularga qisqacha yondoshadigan bo`lsak, avtoritar rahbarlarda har bir jamoa a`zolarining qobiliyatlari, ishga munosabatlari, mavqeiga ko`ra tutgan o`rni haqida u har bir xodimning ish harakatlarini maksimal dasturlashtirib qo`ygan. Demokratik rahbar bo`ysunuvchilarga mustaqillik, erk berish tarafdori. Xodimlarning shaxsiy qobiliyatlarini hisobga olgan holda vazifalarini taqsimlaydi[1]. Liberal (loqayd) uslubda ishlaydigan rahbarlarda taqiqlash, qo`pollik qilish bo`lmaydi uning o`rniga ko`pincha ishning oxirgi oqibati bilan cheklanadi, xolos.

Boshqaruv nazariyasi va metadalogiyasida rahbar muomalasiga eng asosiy kategoriyalardan biri hisoblanadi. Muomalaning eng muhim tarkibiy qismi- *muloqot.* Bu jarayonda til va nutq eng asosiy vosita hisoblanadi. Rasmiy muloqot jarayonida rahbar yetakchi subyekt bo`lib, shu sababli rahbarning axloqiy suhbatlariga va xodimlariga bo`ladigan muomalasiga katta talablar qo`yadi. Rahbarning muomalasi bugungi kunda psixologik-pedagogik adabiyotlarda qayd etilganidek, rasmiy va norasmiy muloqotda bo`ladi.

Rasmiy muloqot qonunlar va direktiv hujjatlarga asoslanadi. Norasmiy muloqot esa kasbiy, pedagogika, etikaning qonuniyatlariga asoslanadi. Boshqarishda har bir so`zni o`ylab gapirish, hamkasblarining so`zi, fikri, mulohazalarini eshita bilish ham o`zaro munosabatlarni yaxshilashga xizmat qiladi. Rahbar tub ma`noda realist bo`lishi, o`zgalar faoliyati va jamoatini realist bo`lishga, yaxlit tarzda boshqara olishga, har qanday narsani yo`l yo`lakay qiyinchiliklarsiz idrok qila olish qobiliyatlariga ega bo`lishi lozim. Xodimlar bilan tarbiyaviy jarayonni olib borishda temperamentini hisobga olish kerak va melonxolik xodimga o`zi bilan o`ralib qolishi kabi xususiyatlarini jamoatchilik ta`siri ostida bartaraf etishi lozim. Xodimning xulq atvori uning odatlariga uzviy bog`liq bo`ladi.

[1] https://hozir.org/boshqaruv-psixologiyasi-reja.html?page=4

Yuqorida keltirilgan uslublardan tashqari rahbar personalni boshqarishni ijtimoiy-psixologik jihatlarini bilishi, ya`ni kadrlarning qay sohada samarali ish faoliyatini olib borishi yoki xodimlarning ishlay olish layoqatidan kelib chiqib vazifalarni belgilashi maqsadga muvofiq sanaladi. Ushbu vaziyatda rahbar shaxsiy balki kasbiy ham xususiyatlarini chuqur o`rganishi talab etiladi.

Rahbardan talab etiladigan yana bir muhim vazifalari quyidagilardan iborat:

- Xodimlarning adaptatsiyasini ya`ni moslashuvchanligini boshqarish;
- Xodimlarni tashkilot sari yetaklash, tashkilot maqsadlariga xodimlar faolligi va ishtiroki orqali erishish.
- Xodimlarni motivatsiyalash ya`ni ularda tashkilot maqsadi yo`lida mehnat qilish uchun ishtiyoq uyg`otish[2].

Motivatsiyaning mazmun mohiyatini tashkilot maqsadi va xodim manfaatlarini uyg`unlashtirishdan iborat bo`lib, aynan ushbu vazifa rahbar zimmasiga yuklatiladi.

Tashkilot miqyosida e`tiborni bevosita va beg`araz ravishda xodimlar manfaatiga yo`naltirish ma`muriyatga nafaqat obro`, balki moddiy yutuqlar ham olib keladi. Bizga ma`lumki, rahbarga har doim xodimlar so`zsiz bo`ysunadilar. Ushbu jarayonda yuzaga keluvchi itoat tamoyili boshqaruv fanida **subordinatsiya** deb ataladi va bu ibora orqali tizimning markazlashganligi yoki markazlashmaganligi nazarda tutiladi. Boshqaruvdagi subordinatsiya va koordinatsiya munosabatlari tashkilot miqyosidagi vertikal va gorizontal aloqalarni ajratish zaruratini tug`diradi.

Demak vertikal aloqlar o`zaro itoatdagi xodimlar o`rtasida yuzaga keluvchi munosabatlardan iborat. Bunga misol uchun rahbar va xodim o`rtasidagi munosabatni aytishimiz mumkin. Gorizontal aloqalar o`zaro koordinatsiyani ya`ni tizimning teng va mustaqil qismlari o`rtasidagi munosabatlarni nazarda tutadi. Bunga misol keltirib

[2] https://staff.tiiame.uz/storage/users/14/books/dZIlM1S1I0RyIt93d73AObnop07EAIUfBS6Aqp3s.pdf

tashkilotdagi aynan teng lavozim doirasida munosabatdagi xodimlarni aytishimiz mumkin.

Demak boshqaruv psixologiyasi haqida bilimlarni egallash rahbarning kishilar jamoasini boshqarganda muvaffaqiyatga erishish garovidir. Agar xodimlar sofdil, pok bo`lganlarida rahbarning qonun ijrosini nazorat qilishiga vaqti kelganda qattiqqo`l bo`lishiga zarurat yuzaga kelmaydi.

Xulosa qilib aytganimizda, har bir rahbar o’z sohasini ustasi bo’lishi kerak. Rahbarga xos bo’lgan va zarur bo’lgan uslublardan biri bo’lgan avtoritar, liberal, demokratik uslublardan o’z vaqtida har bir rahbar foydalanishi muhim ahamiyatga ega. Chunki rahbar, xodim bilan munosabatga kirishayaptimi demak, u birinchi o’rinda muomala madaniyati eng zarur va kerak hisoblanadi. Chunki nizoli vaziyat har bir korxona yoki ta’lim jarayonida bo’lib turadi, shuning uchun ham o’sha vaqtda murosaga kelish uchun rahbar va xodim muomalani bilishi kerak va shartdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Alimova, Q. (2021). FARZAND TARBIYALASHDA OTA-ONALARNING ASOSIY XATOLARI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, *1*(1). извлечено от https://art.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/594

2. Alimova, Q. (2021). УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ. Джизакское инновационное образование, 1(1). извлечено от https://education.jspi.uz/index.php/education/article/view/564

3. Alimova, Q. (2021). ZAMONAVIY MENEJER FAOLIYATI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (1). извлечено от https://hp.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/920

4. Nazarov, T. (2021). TA’LIM TIZIMIGA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR. *Журнал Педагогики и психологии в современном*

образовании, *1*(4). извлечено от https://phys-tech.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4423

5. Alimova, Q. (2021). TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSIYA JARAYONLARINI BOSHQARISH. Jizzax innovatsion ta'limi , 1 (1). Https://education.jspi.uz/index.php/education/article/view/564

6. Аблякимова, Р., & Alimova, Q. (2021). TA'LIMDA RAQAMLI IQTISODIYOT VA KORPORATIV BOSHQARUV. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (1). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1535

7. Alimova, K. O. K., Toshboyeva, K. M. K., & Ungarov, B. T. U. (2021). TODAY'S STUDENT IS TOMORROW'S LEADER. Scientific progress, 2(2), 308-310. https://cyberleninka.ru/article/n/todays-student-is-tomorrows leader

8. Alimova, Q. (2021). PSYCHOLOGICAL PROPERTIES OF THE RICHBAR PERSON IN THE MANAGEMENT. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, *1*(3). извлечено от https://hp.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/3651

9. Isankulova , M. ., & Alimova, . Q. . (2021). YOSHLARGA OID DAVLAT SIYOSATINI AMALGA OSHIRILISH MASALALARI. *Научно-просветительский журнал "Наставник"*, (1). извлечено от https://phys-tech.jspi.uz/index.php/science/article/view/1180

10. Ablyakimova, R. (2020). VIEW AND THEORIES ON FACTORS INFLUENCING MANAGEMENT DECISION-MAKING. *Архив Научных Публикаций JSPI*, *11*(1). извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/1052.

11. Botirov, B. F., Usmonov, J., &Ablyakimova, R. I. (2021). Organization Of Tourism Services In Uzbekistan Based On The Combination Of National Styles And

Modern Innovations. INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND CURRENT RESEARCH CONFERENCES, 53–57

12. Аблякимова, Р., &Alimova, Q. (2021). TA'LIMDA RAQAMLI IQTISODIYOT VA KORPORATIV BOSHQARUV. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (1). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1535

13. Аблякимова, Р., &Usmonov, A. (2021). Умумтаълиммактабнисамаралибошқаришдаянгичаёндошув. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (2). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1537

14. Аблякимова, Р. (2021). НОДАВЛАТ МАКТАБЛАР ВА УЛАРНИ ЎЗБЕКИСТОНДА РИВОЖЛАНТИРИШ ИМКОНИЯТЛАРИ. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (2). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1536.

15. Аблякимова, Р. (2021). ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (2). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1527.

16. Аблякимова, Р. (2021). O'ZBEKISTONDA IT SOHASINING LOKOMOTIVI. *Zamonaviyta'limdaPedagogikaVaPsixologiyaFanlari*, *1*(3). Retrieved from https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4085

17. Ablyakimova, R. I. (2022). THE ROLE OF WOMEN IN GOVERNMENT AND SOCIETY IN UZBEKISTAN. *MentalEnlightenmentScientific-MethodologicalJournal*, *2022*(2), 1-9.

18. Nazarov, T. (2021). КРИТИЧЕСКОЕ МЫШЛЕНИЕ - ИДЕАЛЬНАЯ ОСНОВА ДЛЯ БУДУЩИХ ПРОФЕССИЙ. *Журнал Педагогики и психологии в*

современном образовании, *1*(1). извлечено от https://fll.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/459
19. Toshboyeva, H. (2021). ZAMONAVIY MENEJER VA YETAKCHI. *Мир исследований*, *1*(1). извлечено от https://presedu.jspi.uz/index.php/journal/article/view/937
20. Usmonov, A. (2021). IQTISODIY SAVODXONLIK VA IQTISODIY TA'LIMNING TARBIYAVIY AHAMIYATI. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (1). извлечено от https://art.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1326
21. B. F. Botirov, J. Usmonov, & R. I. Ablyakimova. (2021). Organization Of Tourism Services In Uzbekistan Based On The Combination Of National Styles And Modern Innovations . INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND CURRENT RESEARCH CONFERENCES, 53–57. Retrieved from https://usajournalshub.com/conferences/index.php/iscrc/article/view/66
22. Botirov, S. (2022). Рақамли иқтисодиётни шакллантириш жараёнида илмий иннавацион фаолиятни шакллантириш . Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 1(4). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4793
23. Siddiqova, S. (2021). ЎҚУВ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ. *Джизакское инновационное образование*, *1*(1).
24. Siddiqova, S. (2022). УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА МУСТАҚИЛ ФИКРЛОВЧИ, ИЖОДКОР ШАХСНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК МАСАЛАЛАРИ. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, *2*(3).

25. Siddiqova, S. K. (2021). INCREASE THE CREATIVE ACTIVITY OF STUDENTS COGNITION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Theoretical & Applied Science*, (2), 24-26.

26. Siddiqova, S. (2022). ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ БИЛИШ, ИЖОДИЙ ФАОЛЛИГИНИ ОШИРИШ. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, *2*(3).

27. Siddiqova, S. (2021). ЎҚУВ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ. *Джизакское инновационное образование*, *1*(1).

28. Isoqulov, M. (2022). ЮҚОРИ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИ ЖАҲОЛАТГА ҚАРШИ МАЪРИФАТ РУҲИДА ТАРБИЯЛАШДА ВЕРТУАЛ СТЕНДЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(3). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5620

29. Isoqulov, M. (2022). ЮҚОРИ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИ ОНГИДА ЖАҲОЛАТГА ҚАРШИ КУРАША ОЛИШ ТАФАКУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ОИЛА ВА МАКТАБ ҲАМКОРЛИГИ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 1(4). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4746

30. Soibnazarova, M. (2022). YOSHLAR TARBIYASIDA ABDURAHMON JOMIYNNIG ASARLARIDAN FOYDALANISH. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(3). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5634

31. Sanakulova, Z. A., & Soibnazarova, M. N. (2017). Modular training as a pedagogical technology. Pedagogicheskoe masterstvo: X Mezhdunarodnaya nauchnaya konferentsiya, Moskva, iyun’2017

32. Soibnazarova, M. (2022). ЁШ АВЛОДНИНГ МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ТАРБИЯСИДА МУТАФАККИРЛАРНИНГ ФИКРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(6). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5573
33. Санакулова, З. А., & Соибназарова, М. Н. (2017). Модульное обучение как педагогическая технология. In Педагогическое мастерство (pp. 20-22).
34. Санакулова, З. А., Соибназарова, М. Н., Бойтураева, Н. И., & Юлдашев, Ш. Э. (2016). Психологические условия формирования навыков самостоятельного мышления у учащихся. Молодой ученый, (8), 1022-1024.
35. Axmedova, S. (2022). MAKTABLARDA O‘QITISH TIZIMINING TA’LIM OLUVCHILAR YOSHI BILAN BOG‘LIQLIGI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(4). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5879
36. Axmedova, S. (2022). SAMARALI RAHBARLIKKA XOS XISLATLAR. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(5). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/5102
37. Axmedova, S. (2022). TA’LIM MUASSASALARI RAHBARLARINING MA’NAVIY QIYOFASI, MADANIYATI VA UNGA QO’YILGAN TALABLAR. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 1(4). извлечено от https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4904